



Területi Statisztika

Közzététel: 2021. november 11.

A tanulmány címe:

A hazai mikro-, kis- és középvállalkozások térbeli jellegzetességei

Szerzők:

Jeneiné Gerő Henriett Emese – Kincses Áron – Tóth Géza

<https://doi.org/10.15196/TS610604>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Sztj.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Sztj. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 61. évfolyam 6. számában megjelent, Jeneiné Gerő Henriett Emese – Kincses Áron – Tóth Géza által írt, A hazai mikro-, kis- és középvállalkozások térbeli jellegzetességei c. tanulmány”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségszerűen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A hazai mikro-, kis- és középvállalkozások térbeli jellegzetességei

Spatial characteristics of Hungarian micro-, small and medium-sized enterprises

**Jeneiné Gerő, Henriett
Emese**

Innovációs és Technológiai
Minisztérium
E-mail: henriett.gero@itm.gov.hu

Kincses, Áron

Központi Statisztikai Hivatal,
Miskolci Egyetem
E-mail: aron.kincses@ksh.hu

Tóth, Géza

Központi Statisztikai Hivatal,
Miskolci Egyetem
E-mail: geza.toth@ksh.hu

Kulcsszavak:

kkv-k,
területi koncentráció,
árbevétel,
súlypont,
területi autokorreláció,
shift-share elemzés

A tanulmány röviden rávilágít a mikro-, kis- és középvállalkozások (kkv-k) gazdaságban betöltött szerepére, jelentőségére. A vállalkozások legfontosabb regionális sajátosságait követően a szerzők azt mutatják be, hogy a magyarországi kkv-k által realizált árbevétel hogyan és miként járul hozzá a gazdaság növekedéséhez, majd térstatisztikai módszerekkel elemzik a kkv-k térbeli struktúráját. A tanulmány nemzetgazdasági ágak szerint ismerteti a kkv-k jellegzetességeit, valamint rámutat az egyes ágak fővárosfüggőségére és annak mértékére, továbbá különböző térbeli klasztereket alakít ki. A szerzők azt is vizsgálják, hogy a kkv-k árbevételének térbeli különbségei mennyire vannak kapcsolatban a népességeloszlással. Tanulmányuk az árbevétel főbb összetevőinek elemzésével zárul.

This study briefly highlights the role and significance of micro-, small and medium-sized enterprises (SMEs) in the economy. After presenting the most important regional characteristic features of the enterprises, the authors demonstrate how and in what way the sales revenue realized by Hungarian SMEs contributes to the growth of the economy, and then they analyze the spatial structure of SMEs using spatial statistical methods. The article presents the characteristics of SMEs by sector of national economy, highlights the different capital de-

Keywords: dependencies of each sector and their extent, SMEs, and creates different spatial clusters. The territorial concentration, authors also examine the extent to which turnover, spatial differences in the turnover of SMEs are related to population distribution. Finally, the center of gravity, study is closed with an analysis of the main territorial autocorrelation, shift-share analysis components of revenue development.

Beküldve: 2021. február 22.

Elfogadva: 2021. augusztus 30.

Bevezetés

A kkv-k¹ jelentik az Európa Unió (EU) és Magyarország gazdaságának gerincét. Európai szinten az összes új munkahely 85%-át a kkv-k biztosítják. Ennek következtében a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés a kkv-szektor fejlődőképességétől is függ (Holicza 2016). Szerepük azonban nemcsak a foglalkoztatásban jelentős, de a bruttó hazai termék (gross domestic product – GDP) előállításában is nagy szeletet képviselnek, beruházásokat hajtanak végre, új piacokat nyitnak meg, gyarapítják az új készségeket, kompetenciákat, továbbá az innovációban is élen járnak. Egy adott régióban az induló és már működő vállalkozások a lehetőségek megragadásán keresztül erősíthetik a régió gazdasági növekedését, de a regionális egyenlőtlenségek alakulására is hatással lehetnek (Komlósi et al. 2014).

A kkv-k elsősorban egy-egy országon belül működnek, és közülük viszonylag kevesen folytatnak az EU-n belüli, határokon átvéelő üzleti tevékenységet. Rugalmasak, gyorsan alkalmazkodnak a piaci változásokhoz, és főképpen tőlük függ az adott régióban a foglalkoztatottság javítása. A kkv-k többsége regionális, térségi piacon működik, a jelentős költségek miatt önállóan nem lép ki nagyobb piacra, hanem beszállítóként csatlakozik egy globális vállalathoz vagy regionális klaszterekbe tömörül (Lengyel 2000). A kkv-kat azonban gazdasági tevékenységük hatókörétől függetlenül érintik a különböző területekre – például az adóztatás, a társasági jog, valamint a letelepedési jog – érvényes uniós jogszabályok. A Bizottság által meghatározott kkv-fogalmat lásd [2]. Az EU kkv-kra vonatkozó politikája célul tűzte ki annak biztosítását, hogy az uniós politikák és intézkedések kedvezzenek ezeknek a vállalkozástípusoknak, valamint járuljanak hozzá ahhoz, hogy Európa az üzleti tevékenység folytatása szempontjából vonzóbb helyé váljon a vállalkozásalapításhoz, és megfelelő környezetet biztosítson azok működéséhez. A 2007 és 2013 közötti időszakra

¹ A mikrovállalkozásoknál a foglalkoztatottak létszáma 10, a kisvállalkozásoknál 50 és a középvállalkozásoknál 250 főnél kevesebb. Az éves nettó árbevétel vagy mérlegfőösszeg a mikrovállalkozásoknál legfeljebb 2, a kisvállalkozásoknál 10 millió eurónak megfelelő forintösszeg. A középvállalkozások éves nettó árbevétele legfeljebb 50, mérlegfőösszege pedig 43 millió eurónak megfelelő forintösszeg [1].

szóló *A kis- és középvállalkozások fejlesztésének stratégiája* című dokumentum alapján a magyar kkv-politika a kis- és középvállalkozások teljesítményének a versenyszféra átlagát meghaladó növelését, és így a versenyszféra jövedelemtermelésén belüli arányának emelését irányozta elő (Gazdasági és Közlekedési Minisztérium 2007). A 2019 és 2030 közötti időszakra szóló *A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiája* (Innovációs és Technológiai Minisztérium 2019) viszont már egy jövőképet fogalmaz meg: a gazdaság fejlesztését és a lakosság életminőségének javítását. A stratégia egyszerre tartja fontosnak egy nemzetközileg is sikeres, dinamikus magyar vállalkozói kör kialakítását, valamint a sok ember megélhetését biztosító, széles kisvállalkozói kör működésének, társadalomszervező szerepének megerősítését. Fő céljai a jelentős növekedésre képes vállalati kör értékteremtő képességének emelése és a teljes kkv-szektor számára a működéshez szükséges kiszámítható keretek biztosítása (Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020).

A magyar kkv-szektor legfontosabb területi jellegzetességei

A hazai kkv-k területi eloszlásának, illetve mintázatának vizsgálatával viszonylag ritkán foglalkozik a szakirodalom. Amennyiben igen, akkor azt több esetben is nem teljes körűen, hanem egy minta elemzésével (Demeter 2008, Borbás 2017) teszi, illetve általában a régiósnál nem alacsonyabb területi szinten (Nagy 2004, Mester-Tóth 2015, Baksi 2018, Nyikos et al. 2021). Vannak természetesen olyan tanulmányok is, amelyek megyei szinten vizsgálják a szektort (Varga 2019, Madari 2021), ennél alacsonyabb területi szintű elemzéssel azonban még nem találkoztunk. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy kevés hazai tanulmány foglalkozik a vállalkozási tevékenység regionális különbségeivel (Szerb et al. 2013, 2017), pedig minden társadalmi, gazdasági jelenség azon a térségi szinten és abban a területi aggregációban, körzetrendszerben vizsgálendő, ahol valóságosan is szerveződik (Bartke 1989). A regionális elemzések leginkább a versenyképesség, az innováció, a tudásáramlás, továbbá a vállalkozásfejlesztés témaköreire koncentrálnak (Lengyel 2009, 2017, Lengyel et al. 2016, Lukovics 2004, 2008). A vállalkozási teljesítmény mérésében alkalmazott, korábban kizárólag egyszerű mutatókat az ezredfordulótól fokozatosan felváltották a komplexitást megragadni képes, összetett mutatók (OECD 2009, Rappai-Szerb 2011). Ezeket az indexeket leggyakrabban a benchmarking² politikai eszközeként alkalmaz, például a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium 2007 és 2013 között a Világbank Doing Business Indexét³, illetve annak elemeit vette figyelembe a vállalkozások számára kedvező üzleti környezet kialakítása során. Ugyanakkor számos más, komplex index is létezik a vállalkozási teljesítmény több-

² A benchmarking olyan elemzési és tervezési eszköz, mely lehetővé teszi a vállalat összehasonlítását a versenytársak legjobbjával, valamint más iparágakba tartozó vállalkozásokkal.

³ A Világbank (World Bank) Doing Business rangsora egy kitalált vállalkozást alapul véve veti össze, hogy a vállalkozásoknak milyen nehézségekkel kell megküzdeniük az egyes országokban.

dimenziós mérésére. A komplex indexek közül jelen tanulmány témájához leginkább a globális vállalkozási és fejlődési index (Global Entrepreneurship and Development Index – GEDI) és a regionális vállalkozási és fejlődési index (Regional Entrepreneurship and Development Index – REDI) ⁴ áll közel.

A statisztikai mutatókról egyértelműen megállapítható, hogy a főváros évtizedek óta minden gazdasági mutatót tekintve messze kiemelkedik az országból. A főváros kiugró gazdasági fejlettsége és jövedelmi helyzete következtében a regionális fejlettségi különbségek hosszú távon jelentős mértékben nőttek (Faluvégi 2020). Míg 1975-ben az egy főre jutó fővárosi GDP 2,4-szerese, addig 1995-ben 3,1-szerese, 2000-ben 3,8-szerese, 2009-ben 5,15-szorosa és 2019-ben 4,66-szorosa volt a leggyengébb megyéének. (A leggyengébb megye: 1975-ben a jelenlegi Szabolcs-Szatmár-Bereg, a többi évben Nógrád megye volt.)

A szakirodalmi források megegyeznek abban, hogy a magyarországi kkv-k Közép-Magyarországon koncentrálnak (KSH 2011, 2014, Vértesy 2018, Kecskés 2018), és ez a folyamat fokozatosan erősödik. A központi régió előnye a kkv-k GDP-jében és árbevételében is megmutatkozik, ugyanis részesedésük ezekből átlagosan több mint 40, a foglalkoztatottak számából pedig több mint 30%-os. Ezer lakosra jutó 134 vállalkozásával, az országos átlag 1,6-szorosával szintén Budapest emelkedett ki 2019-ben, ami a másik szélsőértéket képviselő Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyeinek a 2,5-szerese volt (KSH 2021). A rangsorban Nyugat- és Közép-Dunántúl következik, míg a legkisebb vállalkozási aktivitás Észak-Magyarországon jellemző (KSH 2011, Kecskés 2018). Kecskés (2018) számításai szerint Nyugat-Dunántúl előnye Közép-Dunántúlhoz képest folyamatosan csökken. A Dél-Alföld méretéhez képest viszonylag kevés kkv-val rendelkezik, és ez a relatív hiány sajnos a régió munkaerőpiaci helyzetén és gazdasági teljesítményén is megmutatkozik (Mezei-Hidvégi 2017). A szervezetszámon belül minden régióban a mikro-vállalkozások vannak túlnyomó többségben. 2020-ban országos szinten a vállalkozások 95,6%-a mikro-, 3,8%-a kis-, 0,6%-a középvállalkozás volt.

A kkv-k 43%-a Budapesten és Pest megyében működik, ezt követően régiós arányuk az Észak- és Dél-Alföldön haladja meg a 10%-ot (KSH 2020).

A kkv-k területileg koncentráltak, a működő vállalkozások számát területi egységenként az 1. táblázat mutatja be.

⁴ A GEDI és a REDI a vállalkozási tevékenység teljesítményét befolyásoló egyéni tényezők mellett figyelembe veszik többek között az összetett indikátorral mért vállalkozás országos és regionális növekedését, továbbá azt is, hogy ezen keresztül a gazdasági fejlődést több szűk keresztmetszet is gátolja (Acs et al. 2013, Szerb-Ács 2010).

1. táblázat

A működő vállalkozások számának megoszlása területi egységenként
Distribution of the number of active enterprises by territorial unit

Területi egység	2018	2019 ⁺
Közép-Magyarország	42,78	42,53
Budapest	28,57	28,04
Pest	14,21	14,48
Dunántúl	27,37	27,61
Dél-Dunántúl	7,89	7,92
Közép-Dunántúl	9,82	9,97
Nyugat-Dunántúl	9,67	9,71
Észak és Alföld	29,85	29,87
Dél-Alföld	10,93	10,92
Észak-Alföld	11,25	11,30
Észak-Magyarország	7,66	7,66
Összesen	100,00	100,00

+ Előzetes adat.

Forrás: KSH (2020).

2. táblázat

A vállalkozások legfontosabb mutatói tervezési-statisztikai régiók szerint, 2019*
Main enterprise indicators by planning statistical region, 2019

Régió	Vállalkozás-sűrűség, ^{a)} darab	Megoszlás, %				
		vállalkozások száma	foglalkoztatottak száma	bruttó hozzáadott érték	összes árbevétel	export-árbevétel
Budapest ^{b)}	133,9	28,04	33,04	43,45	41,23	30,60
Pest	94,0	14,48	13,33	11,54	12,48	9,32
Közép-Dunántúl	78,7	9,97	10,55	10,00	10,51	16,14
Nyugat-Dunántúl	81,9	9,71	9,37	9,11	9,06	14,90
Dél-Dunántúl	75,5	7,92	6,49	4,99	4,67	4,43
Észak-Magyarország	57,0	7,66	7,08	6,24	6,18	9,44
Észak-Alföld	65,3	11,30	10,25	7,42	7,76	7,87
Dél-Alföld	74,0	10,92	9,89	7,25	8,11	7,30

+ Előzetes adatok.

a) Ezer lakosra jutó működő vállalkozás.

b) Közép-Magyarország vállalkozássűrűsége 117 darab.

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

A vállalkozások által foglalkoztatottak létszámát tekintve Budapestet és Pest megyét Közép-Dunántúl és Észak-Alföld követi. 2019-ben Budapest és Pest megye vállalkozásait a bruttó hozzáadott értékből, az összes árbevételből, valamint az exportárbevételből történő részesedésben Közép-Dunántúl és a Nyugat-Dunántúl követi. A rendszerváltozás utáni években a növekedési cél szem előtt tartásával tá-

mogatták Magyarország nyugati térségeit, azok gazdasági központjaiban a külföldi tőke letelepedését, ami azután fokozatosan, hosszabb távon számottevő nemzetgazdasági hatással járt (például az Audi, az Opel és a Suzuki letelepítése). A külföldi működő tőke által dinamizált Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl 2010-ben együttesen az ország GDP-jének körülbelül kétharmadát állították elő, ezért vitathatatlanul hazánk gazdasági motorjának tekinthetők (Rechnitzer–Smaho 2011).

Az előzőek is megerősítik azt, hogy hazánkban – az elmúlt évek kedvező makrogazdasági folyamatai ellenére – továbbra is számottevőek a területi különbségek. A főváros és Közép-Magyarország szerepe – a kelet-közép-európai régiókhöz hasonlóan – domináns. A régiók fejlettségét azonban az országon belüli helyzetük mellett hazánkban a kelet–nyugati irányú fejlettségbeli különbségek is meghatározzák, ugyanakkor a jelenlegi területi egyenlőtlenségekhez a rendszerváltás nagymértékben hozzájárult azzal, hogy akkortájt nőttek meg a dinamikusan fejlődő centrumok és a lassabban fejlődő perifériás területek közötti különbségek (Káposzta 2014). Az elmúlt években a kormányzati intézkedések és a regionális fejlesztési programok következtében ugyan több gazdasági mutató esetében is mérséklődtek a megyék közötti különbségek, azonban azok továbbra is jelentősek (MNB 2020).

A területi koncentráció dinamikáját kismértékben visszafoghatja *A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiája* (Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020), melynek hátrányos helyzetű térségeket célzó támogatásai is vannak. Gyengíthetik továbbá a koncentrációt egyes, a területi, gazdasági egyenlőtlenségek csökkentését érintő fejlesztési programok [3–5] is, amelyek főként a térségek munkaerőpiaci hátrányainak mérséklésére, a helyi foglalkoztatás bővítésére, a vidék munkahelymegtartó képességének erősítésére, valamint a KSH által készített legalacsonyabb komplex mutató alapján kiválasztott települések hosszú távú fejlesztési programjainak támogatására irányulnak. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy ez utóbbiak nem kizárólag és közvetlenül a kkv-k számára nyújtandó támogatások – bár előfordulnak közöttük – elsődleges céljuk a felzárkózás elősegítése és a területi egyenlőtlenségek csökkentése.

A kkv-k számára kiírt pályázati felhívásokban gyakran megjelenik a versenyképességük egyik fontos tényezőjére, az árbevétel növelésére vonatkozó elvárás is. Az árbevétel nagysága ugyanakkor a kkv-méretkategória meghatározásának három mérőszáma – a foglalkoztatottak száma, árbevétel és mérlegfőösszeg – közül az egyik, amely a vállalkozások gazdálkodásának olyan tényezője, ami kiemelt szerepet tölt be annak pénzügyi mutatóiban, az erőforrásai (az eszközök, a tőke és az élőmunka) hatékonyságának kifejezésében. A ráfordítások esetében a költségszinteket, az eredmény esetében pedig az eredményszinteket fejezi ki (Zéman–Béhm 2019), tehát az árbevétel a vállalkozások hatékonyságának⁵ és jövedelmezőségének⁶ meghatározásában is szerepet játszik, a vállalkozás teljesítményét mutatja. Az árbevétel

⁵ A vállalkozás az erőforrásait mekkora hatékonysággal használja fel.

⁶ A vállalkozások az eszközöket és forrásokat milyen eredményességgel használta fel nyereség termelésére.

nagysága a vállalkozás méretétől és az általa folytatott tevékenységtől függ. A belőle származtatott bruttó hozzáadott érték többek között a gazdálkodás eredményességét jelzi. A vállalkozások nyereséges működése pedig a gazdasági fejlődés egyik alappillére, valamint a vállalkozás által végrehajtott beruházások volumenén keresztül befolyásolhatja egy-egy térség fejlődését és gazdasági teljesítőképességét is.

Kutatásunkban ezen okokból kifolyólag döntöttünk a kkv-k nettó árbevételének (továbbiakban árbevétel) térstatisztikai módszerekkel, nemzetgazdasági ágak szerinti részletezettséggel történő elemzése mellett, – ahogyan azt a fejezet elején is jeleztük – hasonló mélységű elemzéssel még nem találtunk a kkv-méretkategória ágankénti árbevételének területi szempontú vizsgálatában, különös tekintettel arra, hogy a kkv-k fontos szerepet játszanak a helyi és regionális gazdasági fejlődésben is. Sokszor a nagyvállalatok egyáltalán nem jelennek meg egy kisebb térségben, miközben a döntően helyi piacokon értékesítő kkv-k hatékonyan hozzá tudnak járulni a helyi gazdaság fejlődéséhez (Buzás et al. 2003).

Elemzésünk a 2008 és 2020 közötti időszakra terjed ki. Először általánosságban tekintjük át a kkv-k térbeli folyamatait, melyhez a súlypontelemzés módszerét választottuk. Ezután arra a kérdésre kerestünk választ, hogy vannak-e a kkv-k nettó árbevétele alapján – járási szinten kirajzolódó – sajátos térbeli mintázatok, struktúrák, melyek kimutatásához, vagyis a területi autokorreláció elemzéséhez a Moran I statisztikát használtuk. Az egész országra kiterjedő struktúrák feltárása után a lokális autokorrelációt vizsgáltuk, a Local Moran I statisztika segítségével. Kimutatjuk a térbeli klasztereket, illetve a környezetüktől eltérő térségeket. A térbeli különbségeket a Hoover-indexszel elemezzük annak számszerűsítésére, hogy a járások nagysága mennyiben határozza meg a kkv-k értékesítési különbségeit.

A kkv-k területi elemzése

Súlypontszámítás

A térszerkezet bemutatására, illetve a térbeli folyamatok elemzésére az egyik alkalmazható módszer a súlypontmódszer (Nemes Nagy 2009), melynek segítségével ugyanis egyszerre jellemezhetjük a térszerkezet időbeli, illetve térbeli alakulását. A módszer kiindulópontja, hogy egy n pontból álló síkbeli rendszer súlypontjának koordinátái, ha a pontok helyzete definiált a térben, s minden ponthoz tömeg rendelhető, a pontok koordinátáinak súlyozott számtani átlagaként számíthatók ki (1. képlet):

$$x = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}; y = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n} \quad (1)$$

Az összefüggésben az x és y a súlypont két koordinátáját, az x_i és y_i az alappontok koordinátáit, f_i pedig az alappontokhoz tartozó súlyokat jelöli. A súlypontok térbeli elhelyezkedése utal az adott nemzetgazdasági ág térbeli orientációjára, vagyis

arra, hogy mely országrész emelkedik ki az adott ág árbevételéből. A súlypontok elmozdulásából, pedig az ág legfontosabb térbeli folyamataira következtethetünk. Budapest központi elhelyezkedése miatt (hiszen hozzá nagyon közel van az ország geometriai középpontja, Pusztavacs), bármilyen súlypont a térben hozzá viszonylag közel helyezkedik el. E geometriai középponthez képest értékelendő, hogy az adott súlypont Budapesthez mennyire közel vagy távol található, s ebből lehet következtetni az adott ág főváros-központúságának mértékére.

Jelen vizsgálatban a járások geometriai középpontjának koordinátáit súlyoztuk a kvv-k nettó árbevételével. A súlypontok térképeit az [Internetes melléklet 1. melléklet M1–17. ábráján](#) mutatjuk be, és tanulmányunkban csak a legfontosabb megállapításokat közöljük.

A súlypontok mozgásának vizsgálata (standard távolság)

A súlypontok elhelyezkedését, illetve mozgását többféleképpen értékelhetjük. Egyrészt általánosan, nemzetgazdasági áganként azt vizsgálva, hogy egy kitüntetett földrajzi ponthoz, jelen esetben Budapest geometriai középpontjához képest a súlypontok távolsága 2008 és 2020 között csökkent vagy nőtt-e. Kiszámítjuk továbbá a súlypontok standard távolságát is, mellyel a súlypontok térbeli ingadozását mutathatjuk ki.

A súlypontok mozgásának jellemzésére a súlypontok standard távolságát számítottuk ki, mely lényegében a pontok térbeli szórásának egy mutatószáma. A térben szórt pontminták nagyobb standard távolságokkal, míg a klaszterezettebb pontok kisebb standard távolságokkal rendelkeznek. A standard távolság kiszámításának első lépése a súlypontok átlagközpontjának meghatározása volt, mely lényegében a súlypont-koordináták számtani átlaga. Ehhez viszonyítjuk a koordináták átlagos mozgását, mind a teljes időszakot, mind pedig annak két szakaszát tekintve. A standard távolság alapvetően a súlypontok térbeli szórásának mutatószáma, lényegében egy, az átlagközpont körül meghúzott kör sugara. A standard távolság képlete a következő (2. képlet):

$$S_D = \sqrt{\sum_{i=1}^n \frac{(X_i - \bar{X})^2}{n} + \sum_{i=1}^n \frac{(Y_i - \bar{Y})^2}{n}} \quad (2)$$

ahol S_D a standard távolság, jelen esetben kilométerben, X_i és Y_i a súlypontok koordinátái, \bar{X} és \bar{Y} a súlypontok átlagközpontjának koordinátái, n a vizsgált évek száma.

A súlypontokra vonatkozó számításaink alapján a következőket állapíthatjuk meg (3. táblázat):

- A nemzetgazdasági ágak közül legkevésbé a Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat függ a fővárostól, hiszen súlypontjai attól a legtávolabb találhatók.
- A Budapeستől leginkább függő ágak a Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás, valamint az Információ, kommunikáció.

- c. A vizsgált időszakban a nemzetgazdasági ágakat együttesen vizsgálva Budapest szerepe kismértékben csökkent, hiszen nőtt a távolság a főváros geometriai központjától.
- d. Öt ágban erősödött a budapesti székhelyű vállalkozások szerepe, legnagyobb mértékben a Bányászat, kőfejtésben.
- e. Tizenkét ágban csökkent a főváros meghatározó szerepe, legnagyobb mértékben a Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés ágban.
- f. A súlypontok mozgása, vagyis az árbevétel térbeli ingadozása az egyes nemzetgazdasági ágakban eltérő. A legkisebb ingadozást az Információ, kommunikáció, míg a legnagyobbat a Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés mutatja.

3. táblázat

A súlypontok távolsága Budapest geometriai középpontjától és a standard távolságok, 2008–2020

Distance of centers of gravity from the geometric center of Budapest and standard distances, 2008–2020

Nemzetgazdasági ágak	Távolság Budapest geometriai középpontjától, kilométer		Változás, %	Standard távolság, kilométer
	2008	2020		
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	46,1	46,5	0,9	4,0
Bányászat, kőfejtés	10,8	4,0	-63,0	6,3
Feldolgozóipar	17,0	17,5	2,9	2,8
Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	5,1	3,8	-25,5	4,3
Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés	15,6	38,0	143,6	9,8
Építőipar	15,0	15,8	5,3	2,3
Kereskedelem, gépjárműjavítás	13,8	11,9	-13,8	1,6
Szállítás, raktározás	12,7	14,4	13,4	1,7
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	19,4	17,6	-9,3	1,8
Információ, kommunikáció	3,7	3,9	5,4	0,8
Ingatlanügyletek	6,0	7,7	28,3	1,5
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	6,5	7,1	9,2	1,2
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	9,1	7,6	-16,5	1,7
Oktatás	18,3	19,9	8,7	3,2
Humán-egészségügyi, szociális ellátás	17,4	19,1	9,8	1,9
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	13,1	13,1	0,0	3,3
Egyéb szolgáltatás	14,1	14,4	2,1	2,4
Összesen	12,7	12,8	0,8	1,2

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

2008 és 2020 között az összes nemzetgazdasági ágat együttesen vizsgálva az árbevételek súlypontja Budapest XXIII. kerületében és a Gyáli járásban található, mely alapvetően erős főváros-központúságot mutat. 2008 és 2018 között a súlypont folyamatosan nyugat felé mozdult el, ami a nyugati országrész súlyának erősödését fejezi ki.

A hazai vállalatok árbevételének regionális megoszlása 2013 és 2018 között jelentősen átalakult. Közép-Magyarországon kívül, az árbevételből való részesedésüket bővíteni képes megyékben ez a növekedés leginkább a multinacionális nagyvállalatok termelő beruházásaihoz köthető. Budapesten és Pest megyében az árbevétel-növekedés a szolgáltatásokkal és az építőiparral összefüggésben elsősorban a kkv-k körében jelentkezett (Innovációs és Technológiai Minisztérium 2019). Ez lényegében megváltozott 2019-ben, illetve 2020-ban, amikor is a súlypont újra kelet felé helyeződött. Az azóta eltelt idő rövidege miatt még nem tudható, hogy ez trendforduló-e, vagy pedig csak egy kisebb megingás, vagy esetlegesen az egészségügyi válság hatásával magyarázható.

A *Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*ban működő kkv-k súlypontjai a vizsgált időszakban a Kunszentmiklósi és a Dabasi járásban mozogtak, ami egyértelműen a keleti, délkeleti országrész jelentőségét bizonyítja. Súlypontja 2008-tól 2010-ig nyugat felé helyeződött, viszont 2013-ban egy viszonylag éles váltással jelentősen elmozdult kelet felé. Ezután ilyen szabályszerűséget nem tudunk megfigyelni, a súlypontok kismértékben hol kelet, hol nyugat felé mozdulnak el. Ez azzal is magyarázható, hogy e nemzetgazdasági ág hozzáadott értéke az időjárás változékonysága miatt erőteljesen ingadozik.

A *Bányászat, kőfejtés* súlypontjai döntően a dél-budapesti kerületekben találhatók, s csak 2 évben helyeződött át a Gyáli és a Szigetszentmiklósi járásokra. A súlypontok évről évre történő elmozdulásában kevés a szabályosság. A talán egyedüli tendencia a lassú, de folyamatos északnyugat felé tartó elmozdulás. Az ipar nemzetgazdasági ágai közül a létszám csak a Bányászat, kőfejtésben bővült, míg a Feldolgozóiparban, valamint a Vízellátás; szennyvíz gyűjtése és kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítésben kismértékben csökkent, a Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálást ugyanakkor jelentős létszámvesztés érte (KSH 2020).

A *Feldolgozóipar* súlypontjai a teljes időszakban a Gyáli járásban vannak. E nemzetgazdasági ág tehát az összes kkv árbevételéhez viszonyítva kevésbé fővárosközpontú. 2008 és 2014 között a súlypontok lényegében alig mozdultak el, egy kis területen belül helyezkednek el. Míg 2015 és 2018 között egyértelműen nyugatra tartott a súlypont, addig 2019-ben, illetve 2020-ban újra kelet felé mozdult el.

A *Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás* súlypontjai a pesti kerületekben helyezkednek el a vizsgált időszakban. 2008 és 2014 között nem mozdultak el határozott irányba, hiszen észak–dél, illetve kelet–nyugat irányú mozgások is voltak. Ezután viszont inkább a nyugat felé tartottak.

A *Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgyűjtés, szennyvíztisztítás* súlypontjai Budapest XXIII. kerületében, illetve az azt körülvevő járásokban mozognak. Ezen ág súlypontjai kevésbé koncentrálnak, mint az összes nemzetgazdasági ág súlypontjai. Az elmozdulás egyértelműen nyugat–keleti irányú.

Az *Építőipar* súlypontjai a Gyáli járásban koncentrálnak, tehát az összes nemzetgazdasági ágétól délre, ami azt mutatja, hogy ezen ág kevésbé Budapest-központú. A súlypontok mozgása arra utal, hogy a decentralizáció egyre csökken, s azok egyre közelednek a fővároshoz.

A *Kereskedelem, gépjárműjavítás* nemzetgazdasági ág súlypontjai a Gyáli járásban és Budapest XXIII. kerületében, az összes nemzetgazdasági ág súlypontjai körül szóródnak. Mozgásuk egyre közeledik Budapesthez, mely a főváros erősödő szerepét mutatja ebben az ágban is. 2019-ben a magyar vállalkozások 13%-ánál származott az árbevétel legalább 1%-a internetes értékesítésből, és a hazai cégek összes árbevételeinek 24%-a keletkezett internetes kiskereskedelem révén. Mindkét mutató – 5, illetve 8 százalékponttal – magasabb az 2010. évinél. Az internetes kiskereskedelem súlya a nagyvállalatok körében meghatározó. Esetükben az árbevétel 35%-a keletkezett internetes értékesítés révén, a kkv-k esetében pedig mindössze a 11%-a.

A *Szállítás, raktározás* súlypontjai a Szigetszentmiklósi járásban, illetve Budapest XXIII. kerületében található. Viszonylag jelentős ingadozással a súlypontok 2017-ig nyugat felé mozdultak el, mutatván a nyugati országrész erősödését ebben a nemzetgazdasági ágban, majd gyorsan elmozdultak kelet felé. Ez egyértelműen a fővárosban és agglomerációjában működő cégek erősödésére enged következtetni.

A *Szállásbely-szolgáltatás, vendéglátás* súlypontjai a Szigetszentmiklósi járásban vannak. 2008-tól egészen 2018-ig szinte folyamatosan északnyugat felé mozdultak el a súlypontok. Ekkortól viszont a vidék erősödése mutatkozik meg abban, hogy a súlypontok délkelet felé mozdultak. A COVID-19-válság hatására a szálláshelyek összes bruttó árbevétele 2020 márciusában folyó áron 60%-kal maradt el az egy évvel korábbtól. A vendéglátóhelyek forgalma 43%-kal volt kisebb (KSH 2020), mint 2019 márciusában, azonban az árbevétel jelentős visszaesésének hatása valószínűleg csak később mutatható ki a súlypontszámítás módszerével.

Az egyik leginkább fővárosközpontú nemzetgazdasági ágnek számító *Információ, kommunikáció* súlypontjai Budapest IX. és XXIII. kerületében helyezkednek el, és mozgásukban nincs határozott irányultság.

Az *Ingatlanügyletek* súlypontjai Budapest XX., XXI. és XXIII. kerületében található, vagyis nagyon hasonlít az előző ág főváros-központúságához. Az elmozdulás itt sem mutat egyértelmű irányultságot.

A *Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység és az Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység* nemzetgazdasági ágak súlypontjai az *Ingatlanügyletekkel* szinte teljesen azonos.

Az *Oktatás* súlypontjai a Gyáli és a Vecsési járásban mozognak, mely a keleti országrész viszonylagos erejét mutatja az előző nemzetgazdasági ágakhoz képest. A súlypontok ráadásul szinte folyamatosan keleti, északkeleti irányba mozdultak el.

A *Humán-egészségügyi, szociális ellátás* súlypontjai a Gyáli járásban találhatók, és a vizsgált időszakban délkelet felé mozdultak el.

A *Művészet, szórakoztatás, szabadidő* súlypontjai Budapest XXIII. és XXI. kerületeiben vannak. Elmozdultak ugyan délkelet felé, de ezen ág erősen fővárosközpontú.

Az *Egyéb szolgáltatás* ág legtöbb súlypontja a Szigetszentmiklósi járásban helyezkedik el. Elmozdulásuk szintén nem mutat egyértelmű irányultságot.

Megállapításaink összhangban vannak a következőkkel:

- Területi összehasonlításban Közép-Magyarországon az országos átlagnál alacsonyabb a termelő ágak együttes aránya, a szolgáltató szektoré pedig az átlagosnál jóval magasabb mindhárom kv-méretkategóriában.
- A *Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat* kivételével minden nemzetgazdasági ágban a közép-magyarországi székhelyű szervezetek vannak többségben, arányuk főként a szolgáltatások területén, ezen belül is az Információ, kommunikáció, az Ingatlanügyletek, a Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, illetve a Művészet, szórakoztatás, szabadidő esetében kiemelkedő (Vértesy 2018).

Területi autokorreláció

A területi elemzések egyik alapkérdése, hogy a vizsgált jelenség területi eloszlásában felfedezhető-e valamilyen szabályszerűség, vagy pedig az véletlenszerűnek tekinthető. A területi egységek hasonlóságának, a területi autokorrelációnak a mérőszámaival (Dusek 2004) azt vizsgálhatjuk, hogy a járasok mennyire alkotnak egymástól elkülönülő csoportokat, klubokat (Nemes Nagy 2009), vagyis a területi különbségek mennyiben rajzolnak ki térbeli mintázatot, az ország mennyire különül el eltérő jellegzetességeket felmutató, több térségből álló régiókra. Autokorrelálatlanság esetén a szomszédos járasok értékei függetlenek egymástól, időben nem hatnak egymásra, valamint a járasok távolsága nem befolyásolja a területi elhelyezkedésben mutatkozó különbségeket. A területi autokorreláció globális mutatóiról egy nullhipotézis fogalmazható meg, mely szerint a vizsgált területi egységben az adatok térbeli eloszlása véletlenszerű mintázatot követ, vagyis nincs sajátos mintázat, területi autokorreláció. Erős pozitív területi autokorreláció esetén a területi különbségeket a szomszédos viszonyok jelentősen befolyásolják: minél közelebb vannak egymáshoz a járasok, annál hasonlóbbak. Erős negatív autokorreláció esetén viszont a térkép „sakktablaszerű”, vagyis a térben minél távolabb vannak egymástól a járasok, annál nagyobb a hasonlóságuk. A területi autokorreláció jelenségét a Moran-féle I mérőszámmal ragadjuk meg. A Moran-féle I képlete a következő (Moran 1948) (3. képlet):

$$I = \frac{n}{2A} \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \delta_{ij} (y_i - \bar{y})(y_j - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \quad (3)$$

ahol n a területegységek száma (jelen esetben 197), y_i a vizsgált változó értéke az egyes területegységekben, a \bar{y} vizsgált mutató számtani átlaga. A szomszédsági kapcsolatok száma, a δ_{ij} együttható értéke pedig 1, ha i és j szomszédosak, egyébként pedig 0.

A mutató a következő tartományokban és módon értelmezendő:

- $I > -1/N-1$, pozitív térbeli autokorreláció,
- $I = -1/N-1$, nincs térbeli autokorreláció,
- $I < -1/N-1$, negatív térbeli autokorreláció.

A Moran-féle I -1 és $+1$ között vehet fel értéket; minél közelebb van -1 -hez, annál erősebb a negatív autokorreláció, minél közelebb van $+1$ -hez, annál jelentősebb a pozitív autokorreláció jelensége (a 0 az autokorreláció hiányát mutatja) (Dusek 2004). Az autokorreláció szorosságának eldöntését nehezíti az a körülmény, hogy a mutató minimális és maximális értéke nem adható meg olyan egyértelműen, mint a korrelációs együtthatónál. Ennek oka az, hogy a mutató nagysága függ az értékek eloszlásától, a területegységek számától és a D_{ij} mátrixban rögzített területi konfigurációtól is.

A területi autokorrelációs számításokat Geoda 1.18 szoftver segítségével végeztük. A járási adatokat négyféle szomszédsági mátrix felhasználásával vizsgáltuk annak érdekében, hogy eredményeinket a mátrix összetétele ne befolyásolja, s így megalapozott eredményeket kaphassunk. A számítás során használtuk a királynő, a másodrendű királynő⁷, a távolságalapú⁸ és a legközelebbi 4 szomszéd figyelembevételével készült mátrixokat. Alapstruktúrát tekintve minden egyes számításnál nagyon hasonló eredményeket kaptunk, így megállapíthatjuk, hogy a szomszédsági mátrix kiválasztása döntően nem befolyásolja vizsgálatot. A legmagasabb értékeket a 4 legközelebbi szomszédot figyelembe vevő mátrixnál kaptuk, így a továbbiakban ezek értékeit közöljük.

A 197 járás következtében az I értékünket $-0,0051$ -hez kell viszonyítanunk annak érdekében, hogy a területi autokorreláció létét kimondhassuk. Mindezek után a következőket állapíthatjuk meg (Internetes melléklet 2. melléklet M1. táblázat):

- a. A kkv-k árbevétele tekintetében, járási szinten minden nemzetgazdasági ágban, minden évben az említett referenciaértéknél magasabbat kaptunk. Mindezek alapján a nullhipotézis elvethető, pozitív térbeli autokorreláció mutatható ki, tehát a területi különbségeket befolyásolják a szomszédsági viszonyok, vannak sajátos térbeli mintázatok.
- b. Az egyes nemzetgazdasági ágak autokorreláltsága között jelentős az eltérés. Míg a legnagyobb mértékben az *Ingatlanügyletek* és a *Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység* nemzetgazdasági ágak esetében befolyásolják a területi kü-

⁷ Ebben a megközelítésben nemcsak a közvetlenül éllel, vagy csúccsal érintkező járásokat tekintjük szomszédosnak, hanem azok szomszédait is.

⁸ Azt a legkisebb távolságot veszi a program, melyen belül minden járásnak legalább egy szomszédja van, vagyis valamivel több mint 30 kilométer. Ezen a távolságon belül minden járás szomszédosnak minősül.

lönbségeket a szomszédsági viszonyok, addig a legkevésbé a *Bányászat, kéőfejítés* esetében.

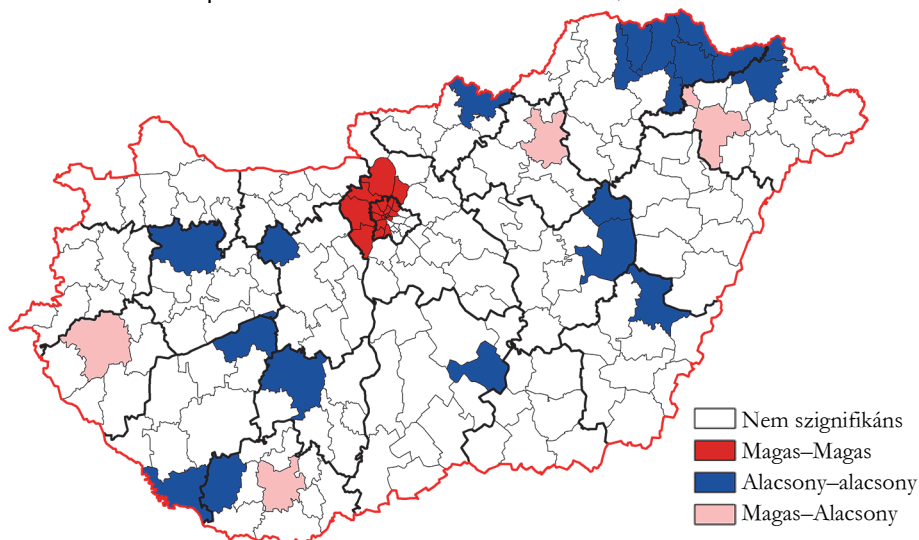
- c. 2008 és 2020 között a nemzetgazdasági ágak döntő többségének autokorreláltsága, azaz a szomszédsági viszonyok befolyásának a súlya csökkent. Növekedést az *Információ, kommunikáció, a Szállásbely-szolgáltatás, vendéglátás* – ez utóbbi Magyarország 11 kiemelt turisztikai térségén keresztül is érzékelhető –, a *Száállítás, raktározás* és a *Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat* ágakban mértünk.

A globális, vagyis az egész vizsgált területre vonatkozó autokorrelációs viszonyok után áttérünk a lokális mintázatok felderítésére. Ehhez a Local Moran I próbafüggvényt használtuk. A módszer leírását lásd Kincses–Tóth (2020). A vizsgálatot 2020-ra végeztük el.

1. ábra

A kkv-k árbevételének térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of turnover of SMEs, 2020



Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

Az összes nemzetgazdasági ágat együttesen vizsgálva (1. ábra) a legkedvezőbb helyzetű Magas–Magas klasztert a főváros zömmel budai kerületei, illetve az agglomeráció nyugati járásai alkotják. Az Alacsony–Alacsony klaszterben ország- és megyehatár menti, külső és belső periferikus helyzetben levő járások vannak. A környezettől pozitív értelemben elkülönül a Nyíregyházi, az Egri, a Pécsi, illetve a Zalaegerszegi járás. 2008-ról 2020-ra a különböző ágakban tevékenykedő kkv-k árbevételének térbeli struktúrája nem változott jelentős mértékben. Az egyes ágak részletes elemzését a következőkben végezzük el, a térképeket lásd [Internetes melléklet 3. melléklet M18–34. ábra](#).

A *Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat* ágban a legkedvezőbb helyzetű járások Hajdú-Bihar, Békés, Csongrád-Csanád, illetve Győr-Moson-Sopron megyékben találhatók. Az Alacsony–Alacsony klaszterbe Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén több járása, valamint Budapest kerületei sorolhatóak, néhány Fejér és Veszprém megyei járással együtt. A környezetéből pozitív módon emelkedik ki Budapest III. kerülete, illetve a Budakeszi járás.

A *Bányászat, kéőfejítés* ágban az Érdi és a Pilisvörösvári járás alkotják a Magas–Magas klasztert. Az Alacsony–Alacsony klaszterbe sorolandó járások térben szórtnak, az Alföldön helyezkednek el. Környezetétől pozitívan eltér a Debreceni és a Bajai járás.

A *Feldolgozóipar* ágban a Mosonmagyaróvári és a Pilisvörösvári járások sorolhatók a Magas–Magas klaszterbe. Az Alacsony–Alacsony klaszterbe elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye országhatár menti járásai és néhány további periferikus helyzetű járás tartoznak. A Magas–Alacsony klaszter néhány meghatározó járása a Nyíregyházi, a Karcagi, a Dunaújvárosi, a Kaposvári és a Nagykanizsai járás.

A *Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás* ág alapvetően hat budapesti kerületre koncentrálódik, itt találhatjuk a Magas–Magas klasztert. A további klaszterek elhelyezkedésében jelentős szabályszerűség nem mutatható ki.

A *Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgyűjtés, szennykezelés, szennymentesítés* az Érdi, a Szigetszentmiklósi és a Gyáli járásokra, valamint Budapest XVIII. és XXIII. kerületére koncentrálódik. Az Alacsony–Alacsony klaszter a keleti és a nyugati határ közelében fekvő járásokra szorítkozik. A környezetéből kiemelkedik a Kecskeméti, a Székesfehérvári, a Kaposvári és a Szombathelyi járás.

Az *Építőiparban* a Magas–Magas klaszter döntően budapesti kerületekből, valamint az Érdi, a Szentendrei és a Dunakeszi járásokból áll. Az Alacsony–Alacsony klaszter térben viszonylag szórt e nemzetgazdasági ágban is. A Zalaegerszegi, a Kaposvári és a Siófoki járások a környezetüktől pozitív értelemben térnek el.

A *Kereskedelem, gépjárműjavítás*ban is kiemelhető a főváros-központúság. A Magas–Magas klaszterbe szintén döntően budapesti, elsősorban budai kerületek tartoznak, kiegészülve a Dunakeszi, a Pilisvörösvári, a Budakeszi és az Érdi járásokkal. A kedvezőtlen helyzetű járások klaszterét lényegében a társadalmi-gazdasági szempontból periferikus járások alkotják. Környezetükből pozitív értelemben a Nyíregyházi, a Pécsi és a Zalaegerszegi járások emelkednek ki.

A *Szállítás, raktározás* zömmel budapesti, illetve Pest megyei központú. Ezzel szemben Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország járásainak nagy része az Alacsony–Alacsony klaszterbe sorolható. Környezetüktől magasabb értéket mutat néhány, közlekedés-földrajzilag fontos térségben található (a Záhonyi, a Nyíregyházi és a Nagykanizsai) járás.

A *Szállásbely-szolgáltatás, vendéglátás* is elsősorban Budapest-központú. A Magas–Magas klasztert itt a budapesti kerületek, valamint a Szentendrei járás alkotják.

Az Alacsony–Alacsony klaszter tagjait leginkább északkeleten és délnyugaton találjuk. A szomszédok közül kiemelkedik a Nyíregyházi, a Debreceni és a Pécsi járás.

Az *Információ, kommunikáció* esetén a Magas–Magas klaszter budapesti, és szintén döntően budai kerületekből áll. Ehhez csatlakozik még az Érdi, a Budakeszi, a Szentendrei és a Dunakeszi járás. Az Alacsony–Alacsony klaszter legtöbb tagját Északkelet-Magyarországon találhatjuk, míg a szomszédaihoz képest a Debreceni járás van viszonylag kedvező helyzetben.

Az *Ingatlanügyletek*nél is – a Szentendrei járáson kívül – szinte az előbbivel azonos járások alkotják a legkedvezőbb helyzetű klasztert. Az Alacsony–Alacsony klaszter zömét kelet-magyarországi járások teszik ki. A Magas–Alacsony klaszterben a Keszthelyi járás van. Ehhez a nemzetgazdasági ághoz nagyon hasonlít a *Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység* térbeli struktúrája, annyi különbséggel, hogy a Magas–Alacsony klaszterbe itt a Kecskeméti járás tartozik.

Az *Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység* is elsősorban főváros-központúnak tekinthető, hiszen itt és az agglomeráció járásaiiban találjuk a Magas–Magas klasztert. Az Alacsony–Alacsony klaszter térben viszonylag szórtan helyezkedik el. Környezetétől a Nyíregyházi, a Pécsi és a Zalaegerszegi járás mutat pozitív eltérést.

Az *Oktatás* sem különbözik a Magas–Magas klaszter elhelyezkedése tekintetében az eddigiektől. Sokkal érdekesebb, hogy a Magas–Alacsony klasztert a Nyíregyházi, az Egri, a Karcagi, a Pécsi és a Zalaegerszegi járás alkotják.

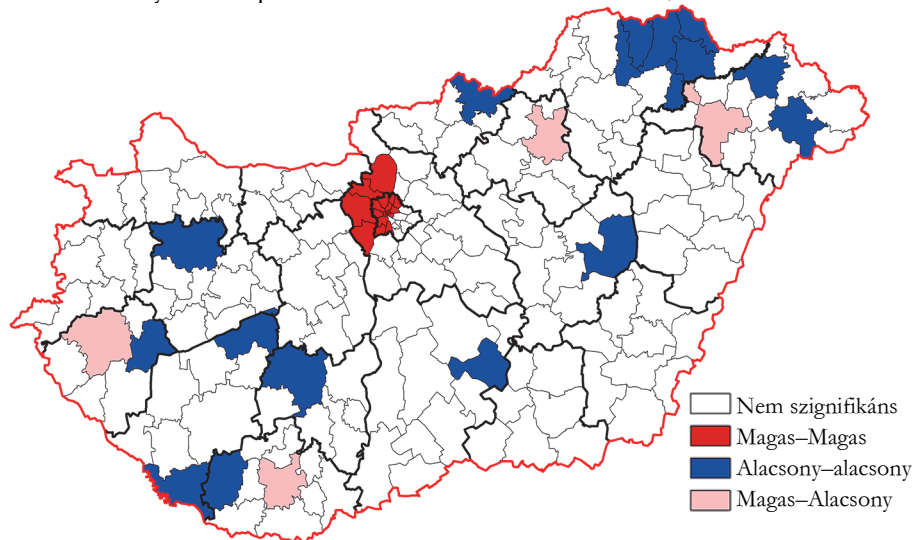
A *Humán-egészségügyi, szociális ellátás* esetén szintén Budapest kerületei, illetve az agglomeráció nyugati járásai emelkednek ki, s sorolhatók a Magas–Magas klaszterbe. Az Alacsony–Alacsony klaszter elsősorban Északkelet-Magyarország néhány kevésbé fejlett járásából áll. A Magas–Alacsony klaszter tagjai a Zalaegerszegi és a Szombathelyi járások.

A *Művészet, szórakoztatás, szabadidő és az Egyéb szolgáltatások* tekintetében szintén budapesti fölény mutatkozik. Különbség inkább az, hogy előbbinél a Soproni és a Szombathelyi, míg utóbbinál a Zalaegerszegi, a Pécsi és a Nyíregyházi járások emelkednek ki a környezetükből.

Megvizsgáltuk kétváltozós Local Moran I használatával is a kvv-k árbevételének 2008 és 2020 közötti alakulását (2. ábra). Arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a 2008. évi térbeli struktúra mennyiben tekinthető stabilnak, illetve mennyire változott meg 2020-ra. Megállapítottuk, hogy a térstruktúra alapjaiban minden nemzetgazdasági ág esetében változatlan maradt, vagy csak kismértékben változott. Ez természetesen azzal is összefügg, hogy a térbeli folyamatok viszonylag lassúak, s jelentős változásra a vizsgált időtávon nem is lehet számítani.

2. ábra

A kkv-árbevétel térbeli struktúrájának stabilitása, 2008/2020
 Stability of the spatial structure of turnover of SMEs, 2008/2020



Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

Területi egyenlőtlenségek

A területi egyenlőtlenségek mérésére a Hoover-indexet alkalmaztunk (4. képlet). Az index alapja, hogy az egyik vizsgált ismerv vagy társadalmi-gazdasági jelenség mennyiségének mekkora hányadát, illetve hány százalékát kell átcsoportosítani ahhoz, hogy területi megoszlása a másik jellemző területi eloszlásával azonos legyen (Molnár 2015). Az index a Lorenz-görbe és az átló közötti maximális függőleges távolságot (Major–Nemes Nagy 1999) méri.

$$H = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n |x_i - f_i| \quad (4)$$

ahol $\sum f_i = \sum x_i = 100$.

Jelen esetben x_i a kkv-k árbevétele, f_i pedig a népesség járások szerinti arányait jelenti.

A képletben szereplő összeadásokat – azok felcserélhetősége miatt – a járások népességnagyság-kategóriája szerint csoportosítjuk (Kincses 2015) (5. képlet):

1. csoport: 20 000 fő alatt
2. csoport: 20 001 – 30 000 fő
3. csoport: 30 001 – 40 000 fő
4. csoport: 40 001 – 60 000 fő
5. csoport: 60 001 – 90 000 fő
6. csoport: 90 001 fő felett.

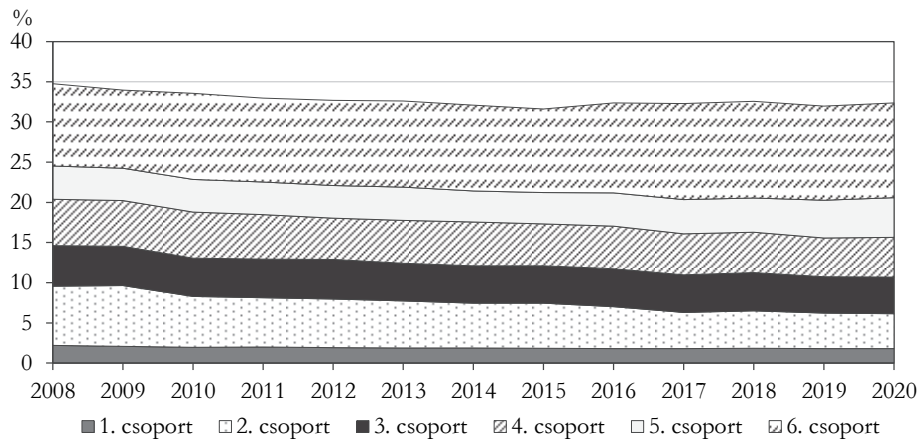
$$H = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n |x_i - f_i| = \frac{1}{2} \left\{ \sum_{j=1. \text{ csoport}} |x_j - f_j| + \sum_{k=2. \text{ csoport}} |x_k - f_k| + \sum_{l=3. \text{ csoport}} |x_l - f_l| + \sum_{m=4. \text{ csoport}} |x_m - f_m| + \sum_{n=5. \text{ csoport}} |x_n - f_n| + \sum_{o=6. \text{ csoport}} |x_o - f_o| \right\} \quad (5)$$

A számítások alapján megállapíthatjuk a következőket (3. ábra):

- a. A kkv-k árbevételének térbeli különbségei 2008 és 2020 között az összes nemzetgazdasági ágban kismértékben csökkentek. Ezt részben a már korábban említett területi, gazdasági egyenlőtlenségek csökkentését érintő fejlesztési programok is mérsékelhették. A 2007–2013-as időszak Gazdaságfejlesztési Operatív Program ún. ex-post értékelése többek között arra is kereste a választ, hogy a gazdasági környezet fejlettsége befolyásolja-e a vállalkozásfejlesztési támogatások szükségességét. Az értékelés azt a hipotézist állította fel, hogy a gazdaságilag fejlettebb területeken kevésbé van szükség állami beavatkozásra a vállalati beruházások finanszírozása területén, mivel a fejlettebb pénzügyi intézményrendszer erre piaci alapon is alkalmas, ezért a vállalkozásoknak több külső forrás áll rendelkezésükre. Az értékelés megállapította, hogy a támogatások több szignifikáns hatást tudtak kiváltani a gazdaságilag kevésbé fejlett régiókban, ezért indokolt lehet a támogatások lemaradóban lévő régiókba irányítása (Eqinox Consulting 2016). Tulajdonképpen ez a megállapítás beépült *A Magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiája* című a 2019–2030-as időszakra szóló dokumentumba is azáltal, hogy kiemeli a területi koncentrációt esetlegesen csökkentő intézkedéseket is, ami olyan területi egyenlőtlenségek mérséklését célzó programban ölt testet, amely célzottan az elmaradottabb területeken működő kkv-k fejlesztéseikhez nyújt támogatást, egyszerűsített eljárásrendi felhívás keretében.
- b. Ha nemzetgazdasági áganként külön-külön vizsgálódunk, akkor az előbbi megállapítás már korántsem tekinthető általánosnak, hiszen az általunk elemzett 17 ágból 2008 és 2020 között 10 esetében nőttek a területi különbségek.
- c. A legnagyobb területi különbség a *Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás, a Bányászat, kőfejtés és a Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat* ágakban mutatkozik.
- d. A legkisebb területi különbség a *Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, az Ingatlanügylek és a Humán-egészségügyi, szociális ellátás* ágakban van.
- e. A vizsgált időszakban legnagyobb mértékben (több mint 25 százalékponttal) a *Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat*ban nőtt a területi különbség.
- f. A nemzetgazdasági ágak döntő többségében a legnépesebb járásek felelnek a legnagyobb területi különbségért, a *Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat*, a *Bányászat, kőfejtés*, a *Feldolgozóipar* és a *Szállásbely-szolgáltatás, vendéglátás* kivételével.
- g. A járásek növekedése és a területi különbségek közötti kapcsolat nem lineáris. Bár gyakran a legnagyobb járásek felelnek a legtöbb területi különbségért, a területi különbségek nagysága és a járásek népességszáma között nem mutatható ki kapcsolat.

3. ábra

**A területi különbségek alakulása járási szinten,
a járások népességnagyság-csoportja szerint, 2008–2020***
Development of territorial differences at the district level
by group of population size of the districts 2008–2020



* Népességnagyság-csoportok: 1. 20 000 fő és kevesebb, 2. 20 001–30 000 fő, 3. 30 001–40 000 fő, 4. 40 001–60 000 fő, 5. 60 001–90 000 fő, 6. 90 001 és több fő.

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

Az árbevétel változásának összetevői

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy az egyes járásokban a kkv-k árbevételének 2008 és 2020 közötti változása milyen tényezőkkel magyarázható. Ennek érdekében a shift-share analízis klasszikus verzióját alkalmaztuk, amivel a makrogazdasági összefüggések területi politikai hatásai elemezhetők. A különféle mutatók esetében a területi és a nemzetgazdasági szintek jellemzői (például nemzetgazdasági ágak szerinti összetétel, annak változása) összevethetők, és a különbségek felbonthatók területi, valamint szerkezeti hatásokra (Rechnitzer–Smaho 2011). A módszer (bővebben lásd Houston 1967, Stevens–Moore 1980) a következő lépésekből áll:

- $R = NS + IM + RS$,
- R = Vizsgálati végidőpont adata,
- NS = Országos elmozdulás (6. képlet),
- IM = Összetételhatás⁹ (7. képlet),
- RS = Helyi összetevő (8. képlet).

$$NS = {}_i helyi^{t-1} * \frac{országos^t}{országos^{t-1}} \quad (6)$$

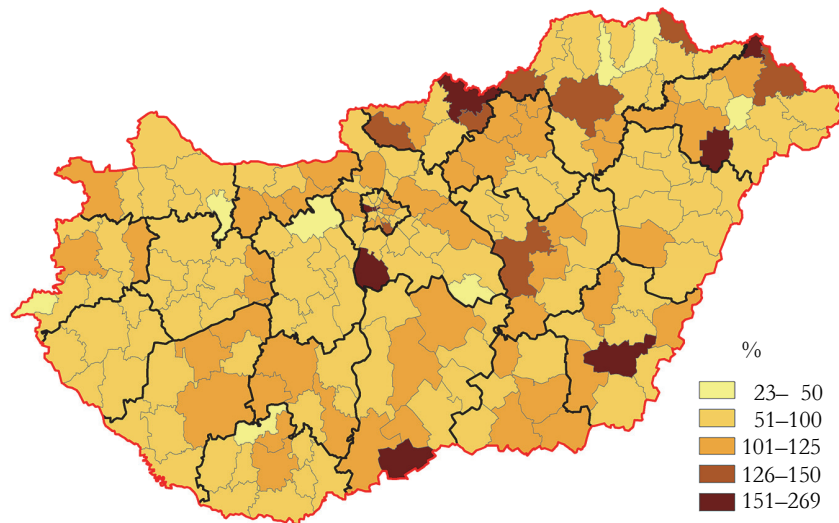
$$IM = \left({}_i helyi^{t-1} * \frac{országos^t}{országos^{t-1}} \right) - NS \quad (7)$$

⁹ Vagyis a kkv-k nemzetgazdasági ágak szerinti összetételének hatása.

$$RS = {}_i\text{helyi}^{t-1} * \left(\frac{{}_i\text{helyi}^t}{{}_i\text{helyi}^{t-1}} - \frac{{}_i\text{országos}^t}{{}_i\text{országos}^{t-1}} \right) \quad (8)$$

4. ábra

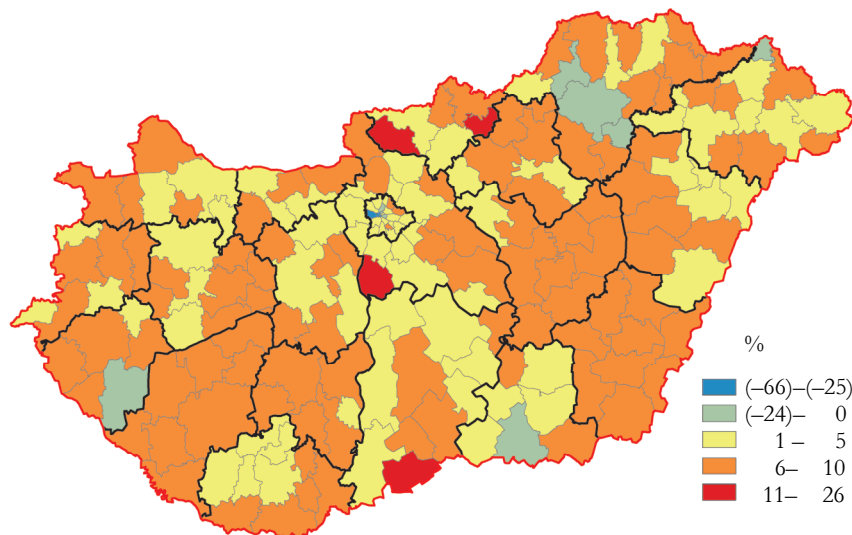
Az országos elmozdulás szerepe a kkv-k árbevételében, járások szerint, 2008–2020
 The role of the national shift in the turnover of SMEs in the districts, 2008–2020



Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

5. ábra

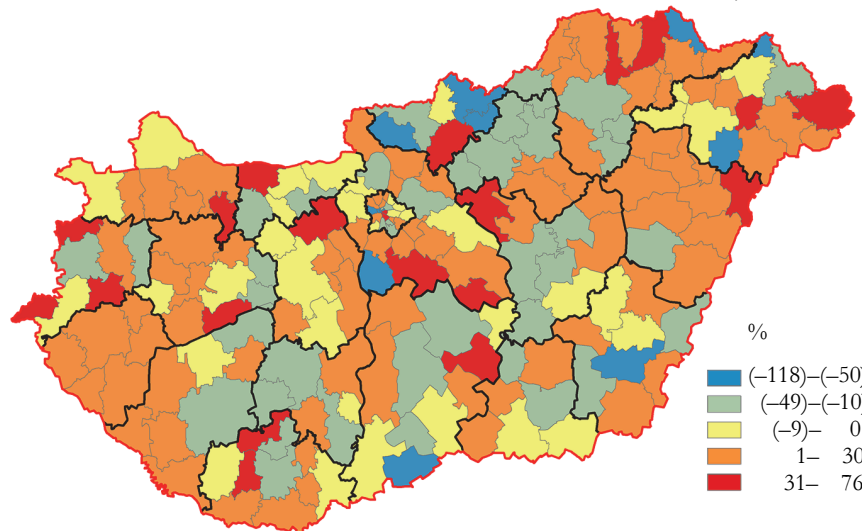
Az összetételhatás szerepe a kkv-k árbevételében, járások szerint, 2008–2020
 The role of industrial mix in the turnover of SMEs in the districts, 2008–2020



Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

6. ábra

A helyi összetevő szerepe a kkv-k árbevételében, járások szerint, 2008–2020
 The role of the local share in the turnover of SMEs in the districts, 2008–2020



Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés.

A 4–6. ábrák alapján megállapíthatjuk, hogy a kkv-k 2020. évi árbevételében a három tényező közül a legnagyobb szerepet a 2008-ról 2020-ra bekövetkezett országos hatások (elmozdulások) játszották, mivel a járások döntő részében ez volt a leginkább meghatározó. A tényezők rangsorában a helyi összetevő második, míg a legkevésbé az határozza meg egy-egy járásban az árbevétel nagyságát, hogy helyben milyen a nemzetgazdasági ágak szerinti összetétel, vagyis az összetételhatás.

Az országos elmozdulás minden járásban pozitívan befolyásolta a kkv-k árbevételének nagyságát, vagyis szinte mindenütt leginkább az általános országos tendencia volt a meghatározó. E tényezőnek legkisebb szerepe a Nagykőrösi, a Bicskei és a Hegyháti járásban, míg a legnagyobb Budapest I., V. és XII. kerületében volt.

A helyi összetevő 90 esetben rontotta, s a fennmaradó 107 esetben javította a kkv-k árbevételeit. Negatív összefüggésben kiemelhető a Ráckevei járás, Budapest I. kerülete, illetve a Salgótarjáni járás, míg pozitív előjellel a Nagykőrösi, a Bicskei és a Hegyháti járás. E tényezőnél az árbevétel nagysága eltér az országos elmozdulás, illetve a nemzetgazdasági ágak szerinti összetétel alapján várhatótól. Ezt az eltérést valamely helyi tényező okozza, melynek elemzésétől jelen kutatásban eltekintünk.

Az összetételhatás 12 járásban negatívan, míg a többiben pozitívan befolyásolta az árbevételt. A negatívak között kiemelhető a főváros említett I., V. és XII. kerülete, míg ellentétes oldalon a Ráckevei, a Bácsalmási és a Rétsági járás. E tényező szerepe azon járásoknál pozitív, ahol magas az átlag feletti mértékben teljesítő nemzetgazdasági ágak részesedése, míg negatív azoknál, ahol az átlag alatti mértékben teljesítők vannak többségben.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a kkv-k szerepének és jelentőségének rövid bemutatásán keresztül rávilágítottunk arra, hogy egy adott régióban az induló és már működő vállalkozások a lehetőségek megragadásán keresztül hozzájárulhatnak a gazdasági növekedéshez, de a regionális egyenlőtlenségek alakulására is hatással lehetnek. Továbbá ismertettük azt a tényt, hogy az EU kkv-kra vonatkozó politikája és a hazai kkv-stratégiák középpontjában is mikro-, kis- és középvállalkozások állnak azáltal, hogy azokban a szektor számára a letelepedéshez, működéshez szükséges kiszámítható keretek és feltételek biztosítása áll. A területi egyenlőtlenségekről és a kkv-k területi koncentrációjáról megállapítottuk a főváros és a központi régió elsődleges, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúl másodlagos kiemelkedő szerepét, és ez a területi sajátosság tulajdonképpen már a rendszerváltástól végigkíséri az ország gazdasági és területi fejlődését. A központi térség előnye a kkv-k bruttó hozzáadott értékében és árbevételében is megmutatkozik, a központi régió adja a bruttó hozzáadott érték és az árbevétel átlagban több mint 40, a foglalkoztatottak átlagban több mint 30%-át. A vállalkozások árbevételéből származtatott bruttó hozzáadott érték többek között jelzi a gazdálkodás eredményességét, a vállalkozások nyereséges működése a gazdasági fejlődés egyik alappillére és a vállalkozás által végrehajtott beruházások volumenén keresztül befolyásolhatja egy-egy térség fejlődését és gazdasági teljesítőképességét. Ezért helyeztük a területi elemzéseink középpontjába a kkv-k nettó árbevételének térstatisztikai módszerekkel történő, nemzetgazdasági ágak szerinti elemzését.

Munkánkban a magyarországi kkv-k térbeli mintázatát elemeztük járási szinten. E térbeli szint ilyen mértékű átfogó elemzésével hazánkban még nem találkoztunk, így munkánk alapkutatásnak is tekinthető. Kiemelendőnek tartjuk azt is, hogy elemzésünkben rámutattunk a kkv-k térbeli koncentrációjának nemzetgazdasági ágak szerinti különbségeire. A szakirodalmi eredményeket igazolja az, hogy 2008 és 2020 között az összes ágat együttes vizsgálatában az árbevételek súlypontja Budapest XXIII. kerületében és a Gyáli járásban található, mely alapvetően erős főváros-központúságra utal. A vizsgált időszakban a súlypont folyamatosan nyugat felé mozdult el, kifejezve a nyugati országrész súlyának erősödését, ez részben azzal magyarázható, hogy a hazai vállalatok árbevételének regionális megoszlása 2013 és 2018 között jelentősen átalakult. A Közép-Magyarországon kívüli, árbevétel-részesedésüket bővítő megyékben a növekedés leginkább a multinacionális nagyvállalatok termelő beruházásaihoz köthető (Nyugat- és Közép-Dunántúl). A területi különbségek vizsgálatával cáfoltuk azt a szakirodalmi megállapítást, miszerint a járásméret növekedése összefüggésben van a kkv-k árbevételével. Kutatásunk alapján az árbevételek alakulásában azonban legnagyobb szerepe az országos tendenciáknak volt. Ezt követi a helyi összetevő, míg a legkevésbé az összetételhatás alakítja egy-egy járásban az árbevétel nagyságát.

Internetes melléklet

1. melléklet

- M1. ábra Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in agriculture, forestry, fisheries and all sectors of national economy, 2008–2020
- M2. ábra Bányászat, kőfejtés és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in mining, quarrying and all sectors of national economy, 2008–2020
- M3. ábra Feldolgozóipar és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in manufacturing and all sectors of national economy, 2008–2020
- M4. ábra Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in electricity, gas, steam and air conditioning supply and all sectors of national economy, 2008–2020
- M5. ábra Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in water supply, wastewater collection, treatment, waste management, remediation and all sectors of national economy, 2008–2020
- M6. ábra Építőipar és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in construction and all sectors of national economy, 2008–2020
- M7. ábra Kereskedelem, gépjárműjavítás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in trade, car repair and all sectors of national economy, 2008–2020
- M8. ábra Szállítás, raktározás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in transport, storage and all sectors of national economy, 2008–2020

- M9. ábra Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in accommodation and food service activities and all sectors of national economy, 2008–2020
- M10. ábra Információ, kommunikáció és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in information and communication and all sectors of national economy, 2008–2020
- M11. ábra Ingatlanügyletek és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in real estate and all sectors of national economy, 2008–2020
- M12. ábra Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in professional, scientific and technical activities and all sectors of national economy, 2008–2020
- M13. ábra Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in administrative and support service activities and all sectors of national economy, 2008–2020
- M14. ábra Oktatás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in education and all sectors of national economy, 2008–2020
- M15. ábra Humán-egészségügyi, szociális ellátás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in human health and social work activities and all sectors of national economy, 2008–2020
- M16. ábra Művészet, szórakoztatás, szabadidő és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in arts, entertainment and recreation and all sectors of national economy, 2008–2020
- M17. ábra Egyéb szolgáltatás és az összes nemzetgazdasági ág együttes árbevételének súlypontjai, 2008–2020
Gravity centers of turnover in other services and all sectors of national economy, 2008–2020

2. melléklet

- M1.táblázat Moran I értékek, 2008–2020
Moran I values, 2008–2020

3. melléklet

M18. ábra Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of agriculture, forestry and fisheries, 2020

M19. ábra Bányászat, kőfejtés térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of mining and quarrying, 2020

M20. ábra Feldolgozóipar térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of manufacturing, 2020

M21. ábra Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of electricity, gas, steam and air conditioning supply, 2020

M22. ábra Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgyűjtés, szennyvízkezelés, szennyvíztisztítás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of water supply, wastewater collection, treatment, waste management and remediation activities, 2020

M23. ábra Építőipar térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of construction, 2020

M24. ábra Kereskedelem, gépjárműjavítás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles, 2020

M25. ábra Szállítás, raktározás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of transportation and storage, 2020

M26. ábra Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of accommodation and food service activities, 2020

M27. ábra Információ, kommunikáció térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of information and communication, 2020

M28. ábra Ingatlanügyletek térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of real estate activities, 2020

M29. ábra Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of professional, scientific and technical activities, 2020

M30. ábra Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of administrative and support service activities, 2020

M31. ábra Oktatás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of education, 2020

M32. ábra Humán-egészségügyi, szociális ellátás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of human health and social work activities, 2020

M33. ábra Művészet, szórakoztatás, szabadidő térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of arts, entertainment and recreation, 2020

M34. ábra Egyéb szolgáltatás térbeli struktúrája, 2020

Spatial structure of other services, 2020

IRODALOM

- ACS, Z. J.–SZERB, L.–AUTIO, E. (2013): *Global entrepreneurship and development index*: Cheltenham, UK/Northampton MA, US: Edward Elgar.
- BAKSI, ZS. (2018). Egy KKV múltja, jelene, jövője *International Journal of Engineering and Management Sciences* 3 (3): 303–313. <https://doi.org/10.21791/IJEMS.2018.3.25>
- BARTKE, I. (1989): *A társadalom és a gazdaság területi szerkezetének alapvonásai* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BORBÁS, L. (2017): Észak-magyarországi kis- és középvállalkozások versenyképességének vizsgálata *Journal of Central European Green Innovation* 5 (3): 125–145. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.266752>
- BUZÁS, N.–KÁLLAY, L.–LENGYEL, I. (2003): *Kis- és középvállalkozások a változó gazdaságban* JATEPress, Szeged.
- DUSEK, T. (2004): *A területi elemzések alapjai* Regionális Tudományi Tanulmányok 10. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- HOUSTON, D. B. (1967): The shift and share analysis of regional growth: a critique *Southern Economic Journal* 33 (4): 577–581. <https://doi.org/10.2307/1055653>
- EQINOX CONSULTING (2016): *A gazdaságfejlesztési operatív program (2007–2013) egyes beavatkozásainak hatásértékelése* Tematikus Tanulmányok, GOP hatásértékelés Miniszterelnökség, Budapest.
- FALUVÉGI, A. (2020): A magyar kistérségek fejlettségi különbségei *Területi Statisztika* 60 (1): 118–148. <https://doi.org/10.15196/TS600109>
- GAZDASÁGI ÉS KÖZLEKEDÉSI MINISZTERIUM (2007): *A kis- és középvállalkozások fejlesztésének stratégiája 2007–2013* Budapest.
- OECD (2009): *Framework for the evaluation of SME and entrepreneurship policies and programmes* OECD, Paris.
- KÁPOSZTA, J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései *Gazdálkodás* 58 (5): 399–412.
- KECSKÉS, A. (2018): A kkv-k előtt álló kihívások Magyarországon és a Nyugat-Dunántúl régióban *Polgári Szemle* 14 (1–3): 193–204. <https://doi.org/10.24307/psz.2018.0815>
- KINCSES, Á. (2015): *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején* Műhelytanulmányok 8., Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KINCSES, Á.–TÓTH, G. (2020): A szomszédos országokban született népesség területi mintázata Magyarországon, 2011, 2017 *Területi Statisztika* 60 (2): 155–178. <https://doi.org/10.15196/TS600203>
- KOMLÓSI, É.–SZERB, L.–ÁCS, J. Z.–OTREGA-ARGILÉS, R. (2014): A vállalalkozási tevékenység regionális különbségei Magyarországon a regionális vállalalkozási és fejlődési index alapján *Közgazdasági Szemle* 61 (3): 233–261.
- LENGYEL, I. (2000): A regionális versenyképességről *Közgazdasági Szemle* 67 (12): 962–987.
- LENGYEL, I. (2009): Knowledge-based local economic development for enhancing competitiveness in lagging areas of Europe: the case of the University of Szeged. In: VARGA, A. (ed.): *Universities, knowledge transfer and regional development: geography, entrepreneurship and policy* pp. 322–349., Edward Elgar, Cheltenham-Northampton.
- LENGYEL, I. (2017): Competitive and uncompetitive regions in transition economies: the case of the Visegrad post-socialist countries. In: HUGGINS, R.–THOMPSON, P. (eds): *Handbook of Regions and Competitiveness* pp. 398–415., Edward Elgar, Cheltenham.

- LENGYEL, I.–LUKOVICS, M. –IMREH, SZ. (2016): Challenges of entrepreneurship in a less developed region of Hungary: the ELI-ALPS laser research centre in Szeged *Journal Transition Studies Review* 23 (1): 79–96. <https://doi.org/10.14665/1614-4007-23-1-006>
- LUKOVICS, M. (2004): Regionális gazdaságfejlesztés: eltérő fejlettségű megyék versenyképességének összehasonlító elemzése *Tér és Társadalom* 18 (4): 149–168. <https://doi.org/10.17649/TET.18.4.976>
- LUKOVICS, M. (2008): *Térségek versenyképességének mérése* JATE Press, Szeged.
- MADARI, Z. (2021): A magyar élelmiszeripari KKV szektor helyzete és kilátásai *Közgazdaság* 16 (1): 39–49. <https://doi.org/10.14267/RETP2021.01.05>
- MAJOR, K.–NEMES NAGY, J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években *Statisztikai Szemle* 77 (6): 397–421.
- MESTER, É.–TÓTH, R. (2015): A magyarországi kkv-k aktuális helyzete és finanszírozási lehetőségei *Economica* 8 (1): 74–90. <https://doi.org/10.47282/ECONOMICA/2015/8/1/4554>
- MOLNÁR, T. (2015): *Empirikus kutatások és módszerek* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MORAN, P. (1948): The interpretation of statistical maps *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*. 10 (2): 243–251. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1948.tb00012.x>
- NAGY, Z. (2004): Kis- és középvállalkozások szerepe az észak-magyarországi régió gazdaságában a 90-es években *Gazdaságtudományi Közlemények* 3 (1): 7–27.
- NEMES NAGY, J. (2009): *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai* Akadémiai Kiadó Budapest.
- MNB (2020): *Versenyképességi jelentés* Magyar Nemzeti Bank.
- NYIKOS, GY.–SOHA, B.–BÉRES, A. (2021): Entrepreneurial resilience and firm performance during the COVID-19 crisis – Evidence from Hungary *Regional Statistics* 11 (3): 29–59. <https://doi.org/10.15196/RS110307>
- RECHNITZER, J.–SMAHÓ, M. (2011): *Területi politika* Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest.
- STEVENS, B. H.–MOORE, C. L. (1980): A critical review of the literature on shift-share as a forecasting technique *Journal of Regional Science* 20 (4): 419–437. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.1980.tb00660.x>
- SZERB, L.–ÁCS, J. Z. (2010): Vállalkozási tevékenység a világban és Magyarországon a globális vállalkozói index (GEI) alapján *Magyar Tudomány* 171 (10): 1238–1251.
- SZERB, L.–ACS, J. Z.–AUTIO, E.–ORTEGA-ARGILÉS, R.–KOMLÓSI, É. (2013): *REDI: The Regional Entrepreneurship and Development Index – Measuring regional entrepreneurship* European Commission, Directorate-General for Regional and Urban policy, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- ZÉMAN, Z.–BÉHM, I. (2019): *Módszertan vállalkozások pénzügyi teljesítményének mérésére* Akadémiai Kiadó Zrt. Budapest.

INTERNETES FORRÁSOK

- DEMETER, L. (2008): *Észak-magyarországi kis- és középvállalatok jellemzői és fejlesztési törekvéseik* Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaságtudományi Intézet, Eger. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/2432/1/20-31_Demeter.pdf (letöltve: 2021. augusztus)
- HOLICZA, P. (2016): *A magyar KKV szektor helyzete nemzeti és nemzetközi szinten* Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI. pp. 147–162. Óbuda University, Budapest.

- https://www.researchgate.net/publication/303587443_A_magyar_KKV_szektor_helyzete_nemzeti_es_nemzetkozi_szinten (letöltve: 2021. augusztus)
- INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM, ITM (2019): *A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiája 2019–2030* Budapest.
<https://www.edutus.hu/wp-content/uploads/2020/10/KKV-Stratagia-2019-2030.pdf> (letöltve: 2021. augusztus)
- KSH (2011): *A kis- és középvállalkozások helyzete a régiókban* Budapest.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkkv.pdf> (letöltve: 2021. augusztus)
- KSH (2014): *A kis- és középvállalkozások jellemzői* Budapest.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkkv12.pdf> (letöltve: 2021. augusztus)
- KSH (2020): *Magyarország 2019* Budapest. (letöltve: 2021. augusztus)
- MEZEI, J. I.–HIDVÉGI, A. (2017): *Dél-Alföldi régió vidékfejlesztése a helyi KKV-k segítségével falusi turizmuson keresztül* Vállalkozásfejlesztés a XXI. században Óbudai Egyetem, Budapest
http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/29_MezeiJanos_HidvegiAnna.pdf (letöltve: 2021. augusztus)
- RAPPAI, G.–SZERB, L. (2011): *Összetett indexek készítése új módon: a szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszere 2011* Közgazdasági és Regionális Tudományok Intézete, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Pécs.
https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/uploads/tudomany/kiadvanyok/muhelytanulmanyok/201101_0.pdf (letöltve: 2021. szeptember)
- SZERB, L.–VÖRÖS, ZS.–KOMLÓSI, É.–ACS, J. Z.–PÁGER, B.–RAPPAI, G. (2017): *The Regional Entrepreneurship and Development Index: Structure, Data, Methodology and Policy Applications*
<http://www.projectfires.eu/wp-content/uploads/2018/07/d4.4-the-regional-entrepreneurship-and-development-index-structure-data-methodology-and-policy-applications.pdf> (letöltve: 2021. augusztus)
- VARGA, Á. (2019): A vállalkozások térbeli koncentrációjának változása Borsod-Abaúj-Zemplén megye periferikus járásában *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 16 (3): 52–61. o., http://real.mtak.hu/108210/1/SF-2019-3_052.pdf (letöltve: 2021. augusztus)
- VÉRTESEY, L. (2018): *A KKV szektor Magyarországon* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság-és Társadalomtudományi Kar Pénzügyek Tanszék, Budapest.
<http://real.mtak.hu/102266/1/BME-PM%2001%20V%C3%A9rtesey%20-%20KKV.pdf> (letöltve: 2021. augusztus)

HATÁROZATOK/RENDELETEK/TÖRVÉNYEK

- [1] 2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról.
- [2] 2003/361/EK ajánlás.
- [3] Magyarország egyes területei közötti gazdasági egyenlőtlenség csökkentése érdekében szükséges fejlesztési programcsomagról szóló 1403/2019. (VII. 5.) Korm. határozat.
- [4] A „Felzárkózó települések” hosszú távú programjának megalapozásáról szóló 1404/2019. (VII. 5.) Korm. határozat.
- [5] A „Felzárkózó települések” és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről szóló 1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat.